

વશીકરણવિદ્યા અને પુનર્જન્મ

લેખક : પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપ્રેમસૂરીધરજી મહારાજના શિષ્ય
પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી ચંદ્રશેખરવિજયજી.

નરી ઈંદ્રિયોની સહાયથી પ્રત્યક્ષ પુરવાર થતી અથવા તર્ક, અનુમાન કે આનુષંગિક પુરાવારૂપ અન્ય સામગ્રીથી નક્કી થઈ શકતી બાબતો ઉપરાંત એવી પણ કેટલીય બાબતો છે કે જેને પુરવાર કરવા માટે આનાથી પણ વધુ સૂક્ષ્મ સાધનસામગ્રીની, સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અવલોકનની અને જેને પ્રચલિત પરિભાષામાં યૌગિક પ્રક્રિયા કહે છે, એ પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવેલા વિશિષ્ટ જ્ઞાન કે જાતઅનુભવની અપેક્ષા રહે છે. તેથી જ આવી બાબતોને અતીન્દ્રિય કે અહેતુવાદના વિષયની કોટિની લેખવામાં આવે છે.

પૂર્વજન્મ કે પુનર્જન્મ આવો જ એક અતીન્દ્રિય વિષય છે; અને એના રહસ્યને પામવાના અનેક પ્રયત્નો છેક અતિપ્રાચીન ભૂતકાળથી લઈને તે અત્યાર સુધી થતા જ રહ્યા છે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મની પ્રરૂપણા અને સાધનાનો પાયો જ પુનર્જન્મનું અસ્તિત્વ છે. તેથી, એમ કહેવું જોઈએ કે, પુનર્જન્મના અસ્તિત્વની શ્રદ્ધા જેટલી દઢ બને એટલી ધર્માચરણની શ્રદ્ધા અને ભાવના દઢ બને. અહીં વશીકરણવિદ્યા (Hypnotism) ને આધારે પુનર્જન્મ અને એના અસ્તિત્વ અંગે કેટલીક વિચારણા કરવા ધારી છે.

જૈન દર્શનમાં આત્માના અસ્તિત્વ અંગે શંકાને કોઈ સ્થાન નથી. સમગ્ર સચરાચર જગતની સમવિષમ-તમામ અવસ્થાઓ ત્યારે જ ઘટમાન બની શકે જ્યારે આત્મા જેવી વસ્તુ માનવામાં આવે; તેને નિત્ય માનવામાં આવે, કર્મનો કર્તા અને લોકતા માનવામાં આવે; એ કર્મનો સંપૂર્ણ વિનાશ શક્ય હોવાનું માનવામાં આવે અને સર્વ કર્મથી મુક્ત બનવા માટેના ઉપાયોનું અસ્તિત્વ પણ સ્વીકારવામાં આવે. શ્રીવીતરાગ સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ પોતાના જ્ઞાનમાં આત્માનું આવું છ બાબુઓવાળું સ્વરૂપ જોયું અને જગતની સમક્ષ એ સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરી.

આમ જ્યારે આત્મા નિત્ય છે ત્યારે પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મની વાતો પણ જૈન દર્શનમાં બહુ જ સહજ રીતે ઠેર ઠેર વેરાયેલી જોવા મળે છે. અને તેથી જ ‘કરે તેવું પામે’ એ ન્યાયે વર્તમાન જન્મમાં સુંદર ધર્માચરણ કરવું એ પણ જરૂરી બની જાય; કેમકે તેના વિના પુનર્જન્મ પામ્યા પછી જીવાત્મા પોતે સુખદ જીવનનું ઐશ્વર્ય પામી શકે નહિ.

આમ આત્મા અંગેનું વિશદ સ્વરૂપદર્શન જૈન દર્શનમાં જોવા મળે છે. તેથી જ કોઈ પણ જૈન આ વિષયમાં કોઈ શંકા કરતો નથી, અને શક્ય એટલું સદાચારપરાયણ જીવન જીવવાની કોશિશ પણ કરતો રહે છે.

પણ આ હકીકત જગતના ઘણા મોટા વિસ્તારમાં ખૂબ જ ચર્ચાસ્પદ બનેલી છે. બુદ્ધિજીવી વર્ગ આત્માના સ્વરૂપમાં જાતજાતની શંકા-કુશંકાઓ કરતો રહે છે, વૈજ્ઞાનિક-વર્ગ એના અંગે તરેહતરેહના ઊહાપોહ કરે છે; વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી આત્માના સત્ય સ્વરૂપનું અન્વેષણ કરવા કટિબદ્ધ પણ બનેલો છે.

૧૬૬૭ના માર્ચની ૧૮મી તારીખથી આત્મસિદ્ધિ કરી આપવા માટે અમેરિકાની આઠ વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓ ખીડું ઝડપીને તેના માટે એક વ્યક્તિએ બે કરોડ ડોલરનું જે વીલ કર્યું છે, તેની રકમ પ્રાપ્ત કરવા આગળ આવવાની જાહેરાત જોઈ છે.

ભારતમાં જયપુર વિશ્વવિદ્યાલયના પેરાસાઇ કોલોજી વિભાગના પ્રોફેસર ડૉ. બેનરજી આત્માના પૂર્વજન્મ અંગેનું સત્ય તપાસવા આકાશ-પાતાળ એક કરવા લાગ્યા છે. વિશ્વભરમાંથી પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ પ્રાપ્ત કરતા લગભગ ૫૦૦ કિસ્સાઓ તેમણે ભેગા કર્યા છે. દિવસે દિવસે તેઓ પૂર્વજન્મના અસ્તિત્વની સત્ય હકીકતની વધુ ને વધુ નજદીક આવતા જાય છે. આવું આવું તો ઘણું ઘણું આજે સંશોધન થઈ રહ્યું છે.

આ સંશોધનને અતે આત્માનું અસ્તિત્વ અને અવિનાશિયણું નક્કી થતું જાય છે. આજે જુદા જુદા ઘણા વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિકોણથી આત્માના અસ્તિત્વને પુરવાર કરતાં સત્યો હાથ લાગ્યાં છે. અનેક વૈજ્ઞાનિકોએ નિત્યાત્માનું અસ્તિત્વ કબૂલ્યું છે. આપણે અહીં એમાંના એક સત્યાન્વેષીની આત્માના પૂર્વજન્મ અંગેની કબૂલાત વિચારીશું.

આ ભાઈએ વશીકરણવિદ્યા (Hypnotism) ના પ્રયોગો દ્વારા પૂર્વજન્મની સિદ્ધિ કરી છે. એમણે એવા ૧૩૮૩ પ્રયોગો કર્યા છે. અને છેલ્લામાં છેલ્લા ગણાતા છઠ્ઠા નંબરના સાથી ઊંડા વશીકરણ (Deepest hypnotism) થી એ આત્માઓની પાસે તેમના પોતાના પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ તાજી કરાવી છે. એમનું નામ છે એલેક્ઝાન્ડર કેનન. એમણે ‘ધ પાવર વિથિન’ (The Power Within) નામનું પુસ્તક અંગ્રેજીમાં લખ્યું છે. આ પુસ્તકના સોળમા પ્રકરણમાં એમણે વશીકરણવિદ્યાથી પુનર્જન્મની સિદ્ધિ કરતી માહિતીઓ આપી છે. તેમણે ત્યાં બહુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું છે કે :—

“એક સમય એવો હતો જ્યારે ઘણાં વર્ષો સુધી પુનર્જન્મનો સિદ્ધાન્ત મારા માટે એક ભયંકર સ્વપ્ન સમા હતો. તે વખતે હું આ સિદ્ધાન્તને તોડી પાડવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેતો. હું વશીકરણવિદ્યાનો નિષ્ણાત હતો એટલે અવારનવાર અનેક વ્યક્તિઓ ઉપર વશીકરણવિદ્યાના પ્રયોગો કરતો અને તેઓને ઘણી ઘણી વાતો પૂછતો. જ્યારે ક્યારે પણ તેમાંનું કોઈ પણ મને પુનર્જન્મના અસ્તિત્વની વાત કરતું ત્યારે હું સખ્ત

રીતે તેમની વાતોને વખોડી કાઢતો. પણ અફસોસ ! જ્યારે ઘણાબધાએ એ જ વાતનું પુનરુચ્ચારણ કર્યું ત્યારે તો મારે પણ માનવું પડ્યું કે પુનર્જન્મ જેવી કોઈ વસ્તુ જરૂર અસ્તિત્વ ધરાવે છે.^૧

વશીકરણનો પ્રયોગ કરવા દ્વારા એક આત્મા (Subject) પોતાની જાતને પૂર્વજન્મમાં વિદ્યમાન માને અને જાણે કે એ જ જન્મની અવસ્થાઓને વર્તમાન કાળમાં અનુભવતો હોય એ રીતે જ એનું વર્ણન કરવા લાગે—એ બધું આપણને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી દે તેવું જરૂર છે, પરંતુ આ તો વૈજ્ઞાનિકોની દુનિયાની વાત છે. આજનું બાળક, આધુનિક જગતનો એક યુવાન કોલેજિયન કે કોઈ પ્રૌઢ માનવ આ વાતની સામે બંડ પુકારવા સદા લાચાર હોય છે, કેમકે એને આજના વૈજ્ઞાનિકોના જાતપ્રયોગો ઉપર પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. આ વસ્તુસ્થિતિ છે માટે જ અહીં આત્માના પૂર્વજન્મની વાતોને વશીકરણ-વિદ્યાના પ્રયોગથી જે રીતે સિદ્ધ કરી દેવામાં આવી છે, તે જ હકીકત આપણે વિચારીશું.

જેમણે આ પ્રયોગો કર્યા છે, તેઓ બહુ સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે વર્તમાન કાળમાં જીવન જીવતો કોઈ પણ માનવ પોતાના આ જીવનમાં જે કંઈ સુખ કે દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તેનાં કારણો, હકીકતમાં તો, તેના પૂર્વજન્મમાં જ પડેલાં હોય છે. વશીકરણ-વિદ્યાના સાધકો કહે છે કે પૂર્વના દેશેના ચિંતકો ‘કર્મ’ જેવી એક વસ્તુને માનીને જન્માંતરનાં કારણો અને વર્તમાન જન્મનાં સુખદુઃખાદિ કાર્યો વચ્ચેની ખૂટતી કડી જોડી આપે છે. ઘણા માણસો પોતાના જીવનમાં ઉપરાઉપરી ત્રાટકતી આપત્તિઓનાં કારણ પિછાણી શકતા નથી, પરંતુ પૂર્વજન્મનો સિદ્ધાન્ત એ કારણો શોધી આપે છે. શું સુખ કે શું દુઃખ—એય કાર્યોનાં કારણો અવશ્ય છે, આ જન્મમાં નહિ તો જન્માંતરમાં.^૨ વશીકરણ-વિદ્યાથી, સામાન્ય રીતે તો, વર્તમાન જીવનના જ ભૂતકાળની સ્મૃતિઓ તાજી કરવાનો પ્રયત્ન આજ સુધી કરવામાં આવતો હતો; પરંતુ હવે તો ગર્ભાવસ્થાના અનુભવો અને એની પૂર્વના જન્મોના અનુભવોનું પણ સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે. વર્તમાન જીવનના

૧. For years the theory of reincarnation was a nightmare to me and I did my best to disprove it and even argued with my trance subjects to the effect that they were taking nonsense, and yet the years went by. One subject after another told me the same story in spite of different and varied conscious beliefs, in effect until now, well over a thousand cases have been so investigated and I have to admit that there is such a thing as reincarnation.

—ધ પાવર વિથિન (The Power Within), પૃ. ૧૭૦

૨. This study explains the secret of justice in a very broad way showing how a person appears to suffer in this life as a result of something he has done in a past life through this law of action and reaction know in the East as “Karma”.Many a person cannot see why he suffers one disaster after another in this life, yet reincarnation may reveal atrocities committed by him in lives gone by. Others, no matter what they seem to do, ‘fall on their feet’ as it were; and may it not be the reward for services rendered in lives gone by?

—એજન, પૃ. ૧૭૦-૧૭૧

જન્મની જેટલાં વર્ષ પૂર્વની વાત પૂછવામાં આવે, બરોબર તેટલાં વર્ષ પૂર્વની અનુભૂતિ તે વ્યક્તિ બહુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં રજૂ કરે છે. આમ સો, બસો કે ત્રણસો વર્ષ પૂર્વની વાત કે હજારો વર્ષ પૂર્વની વાત પણ પૂછવામાં આવે તો તેની પણ સ્પષ્ટ ભાષામાં—જાણે કે તે વખતે તે જીવનની જ અનુભૂતિ થઈ રહી હોય તેવી રીતે—રજૂઆત કરી શકે છે.

આ વિધાના તબક્કો એમ માને છે કે આ રીતે પૂર્વજન્મ જેવી વાત સિદ્ધ થાય છે, માટે તો વર્તમાન જીવનના અનેક ગૂંચવણભર્યા પ્રશ્નોનો ઉકેલ લાવી શકાય છે. એવા અનેક માણસો છે, જેઓ જાતજાતના ભયોથી સદા પીડાતા હોય છે આવા માણસો એ ભય વગેરેની અંધિની પીડાનાં કારણો ઉકેલી શકતા નથી, કેમકે તેમને તેમના વર્તમાન જીવનમાં તેનાં કારણો મળતાં જ નથી. પણ જો વશીકરણવિધાનો આશ્રય લેવામાં આવે અને છઠ્ઠા નંબરનું સૌથી વધુ ઊંડું વશીકરણ તેમની ઉપર અજમાવવામાં આવે તો તેમના પૂર્વજન્મની સ્મૃતિઓ જાગૃત થાય અને તેમાંથી વર્તમાન કાળની ભયઅંધિની પીડાનાં કારણો પકડી શકાય. આજનો બુદ્ધિવાદી માનવ માને કે ન માને પણ આ સિદ્ધાન્ત ઉપર એ લોકોએ અનેક માનવોને ભયાદિની અંધિથી મુક્ત કરીને સુખી કર્યા છે. અહીં તો આપણે આવા બે જ દાખલા વિચારીશું :—

એક માણસ એવો હતો, જે કોઈ દિવસ ‘લિક્ષ્ટ’માં ઊતરતો નહિ; કેમકે તેને પડી જવાનો ખૂબ જ ભય લાગ્યા કરતો. એક વખત તે એક હિપ્નોટિસ્ટની પાસે ગયો; એને એણે પોતાની સઘળી વાત કરી. તપાસ કરતાં આ જીવનમાં તો તેવા ભયનું કોઈ કારણ ન જણાયું. તરત તેને સુવડાવી દેવામાં આવ્યો અને તેના ઉપર ઊંડા વશીકરણ (deepest hypnosis)નો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો. તે વખતે તે માણસે પોતાને ‘ચાઈનીઝ જનરલ’ તરીકે ઓળખાવ્યો અને કહ્યું કે, ‘હું ખૂબ ઊંચા મકાન ઉપરથી અકસ્માત પડી ગયો અને મારી જોપરી ફાટી ગઈ. માડું મૃત્યું થયું.’ ત્યાર બાદ તેને ટેબલ ઉપરથી ઊભો કરવામાં આવ્યો, અને હિપ્નોટિસ્ટે તેને બધી વાત જણાવતાં કહ્યું કે, ‘એ જે અકસ્માત થયો તે વખતે ઉપરથી નીચે પડવાના ભયની લાગણીઓ તમારા મગજમાં સર્વત્ર પ્રસરી ગઈ; એ સંસ્કારો આજે પણ ‘લિક્ષ્ટ’માં નીચે ઊતરવા જતાં જાગૃત થઈ જાય છે.’

આવો જ બીજો એક કિસ્સો બન્યો છે. એક બાઈ હતી. તે પાણીથી ખૂબ જ ગભરાતી હતી; કદી પણ નદી, તળાવ, સમુદ્ર વગેરે પાસે જતી નહિ. આ બાઈ પણ એક ‘હિપ્નોટિસ્ટ’ની પાસે ગઈ. એણે એને પોતાની ભયઅંધિની વાત કરી. વર્તમાન જીવનમાં આવા ભયનું કોઈ કારણ ન મળતાં તેની ઉપર પણ પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ તાજી કરતું ઊંડું હિપ્નોટિઝમ કરવામાં આવ્યું. એ વાત જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે એ પ્રયોગથી એનો એક એવો પૂર્વજન્મ પકડાયો, જેમાં તે સ્ત્રીનો આત્મા રોમદેશમાં પુરુષ શુલામ તરીકે હતો. (આ ઉપરથી જૈન દર્શનની એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે પુરુષ મરીને સ્ત્રી થઈ શકે છે, સ્ત્રી મરીને પુરુષ થઈ શકે છે.) ત્યાં તેના કોઈ અપરાધને કારણે તેને પગે સાંકળો બાંધીને પાણીમાં ઉતારીને ગૂંગળાવીને મારી નાખવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપરથી હિપ્નોટિસ્ટે એવું તારણ કાઢ્યું કે એ ગૂંગળામણ વખતે પાણીના ભયના જે સંસ્કાર ચિત્તમાં જામ થઈ ગયા હતા તે અત્યારના તેના સ્ત્રી-જીવનમાં જાગૃત થઈને તેને પાણીથી ડર પેદા કરાવી રહ્યા છે.

આ રીતે પૂર્વજન્મની સ્મૃતિઓ તાજી કરાવીને વર્તમાન જીવનની અનેક સમસ્યાઓ ઉકેલવાનું જે કામ આજના હિપ્નોટિસ્ટ વૈજ્ઞાનિકો કરી રહ્યા છે, તે ઉપરથી પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મની સિદ્ધિ થઈ જાય છે. જૈન દાર્શનિકો માટે ખૂબ મહત્વની અને જૈન દર્શનનું ગૌરવ વધારે એવી આ ખીના છે. જે વાત જૈન દાર્શનિકોએ ઠેર ઠેર કહી છે, તે પૂર્વજન્મ-માદિની વાત ઉપર આજ પૂર્વે ક્યારેય જેવો ઊઠાપોહ થયો નથી તેવો ઊઠાપોહ હવે થઈ રહ્યો છે. દરેક બુદ્ધિમાન માનવ આ વિષયમાં માથું મારવા તત્પર બને છે. આત્મા છે કે નહિ? આ જીવન પછી ખીનું કંઈ છે કે નહિ? શું અહીં જ સર્વથા વિનાશ થઈ જાય છે? જો તેમ ન થતું હોય તો મૃત્યુ પછી શું થાય છે? વગેરે વગેરે પ્રશ્નો આજે તો ચારે બાજુ જોરશોરથી ઊઠી રહ્યા છે. અને એ કેવા અપૂર્વ આનંદની ખીના છે કે આ પ્રશ્નોનો જે કંઈ ઉત્તર પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો છે તે જૈન દાર્શનિકો તેમ જ પૂર્વજન્મનો સ્વીકાર કરતાં અન્ય દાર્શનિક વિધાનોને લગભગ સંપૂર્ણ મળતો આવે છે; આ હકીકતો સર્વજ્ઞ વિશેની શ્રદ્ધાને પણ વધુ દઢ કરે છે.

જેમની ઉપર ઊંડાં વશીકરણ કરવામાં આવ્યાં છે એવા અગણિત આત્માઓને આત્માની નિત્યતાની સત્યતા માટે જ્યારે પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેમણે બધાએ બહુ સાફ શબ્દોમાં એ વાત કહી છે કે, “અમે મરતા જ નથી, અમે તો શાશ્વત કાળ સુધી રહીએ છીએ. તમારી મોટી દુનિયાને અમે શબ્દો દ્વારા એ ઘણી મહાન સાચી વાત કહેવા માગીએ છીએ કે આત્મા અમર છે.” તમે અમને પૂછશો કે આ અમરત્વ એ શું વસ્તુ છે? તો અમે તમને કહીશું કે અમરત્વ એટલે મર્યાદાનું મૃત્યુ. તમે મૃત્યુ દ્વારા આત્માના જીવનની જે મર્યાદા આંકી છે એ મર્યાદાવિહીન અવસ્થા એ જ આત્માનું અમરત્વ છે.^૩ ટૂંકમાં અમારે એ જ કહેવું છે કે આત્માના મૃત્યુ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી.”

વશીકૃત થતા અગણિત આત્માઓએ આત્માની અમરતાનાં આવાં જ્ઞાન ગાયાં છે. અહીં એ યાદ રાખવું ઘટે કે આ વિધાનો આજના વૈજ્ઞાનિકોનાં સંશોધનોથી નિષ્પન્ન થયેલાં વિધાનો છે. આજનું જગત એની સામે બળવો ઉઠાવી શકતું નથી. એથી જ એ વાતોને અહીં શાસ્ત્રોને આધારે રજૂ કરવાને બદલે વશીકરણવિદ્યાની શોધોને આધારે રજૂ કરવાનું મુનાસિબ માન્યું છે.

૩. To Turn, for the moment, to a wider aspect of reincarnation, when we die, are we extinct? What happens after death? These are great questions, and today they are engaging the attention of men as never before in the history of world.

—એજન, પૃ. ૧૭૩

૪. We do not die! We live on through the ages into eternity.....The Voice is the instrument where by, we, The Greater World, can make known unto you the great Truths of Eternity in language form.

—એજન, પૃ. ૧૭૩-૧૭૪

૫. What then is Eternity? Immediately the answer comes: Eternity means the cessation of limitation.

—એજન, પૃ. ૧૭૪

આ ક્ષેત્રમાં આગળ વધેલા સમર્થ હિપ્નોટિસ્ટોનાં જે વિધાનો વાંચવા મળે છે, એ જાણે કે હૂબહૂ શાસ્ત્રવચન હોય એવાં જ લાગે છે. એથી જ એ વિધાનો નજરે ચડતાં વીતરાગ ભગવંતોની સર્વજ્ઞતા અંતરમાં વસી જાય છે.

જૈન દર્શન એમ માને છે કે પ્રાણીમાત્રે કોઈ પણ અશુભ વિચાર ન કરવો જોઈએ, અને સદા શુભ વિચારોમાં જ રમમાણ રહેવું જોઈએ. એની પાછળનો હેતુ જણાવતાં એ કહે છે કે કોઈ પણ વિચાર અંતે આત્માનો સંસ્કાર બની જાય છે. અને જો આવો સંસ્કાર અશુભ હોય તો તે પુનઃ પુનઃ જન્મ તથા રહી આત્મામાં ઘણા વિકારો ઉત્પન્ન કરતો રહી પ્રકાશના પુંજ સમા આત્મામાં અનંત અંધકાર ફેલાવી મૂકે છે. આથી બિલકુલ શુભ વિચારના સંસ્કાર સારા પડે છે. એટલે જ મનુષ્યે વિચાર કરવામાં ખૂબ જ કાળજી રાખવી જોઈએ. અશુભ વિચાર જો ભયંકર ગણાતો હોય તો તે તેનાથી નિષ્પન્ન થતી અશુભ સંસ્કારોની પરંપરાને કારણે જ. આ હકીકતને અનુલક્ષીને જ વિચારોથી થતા કર્મોના બંધ કરતાં સંસ્કારોના અનુબંધનું સામર્થ્ય વધુ આંકવામાં આવ્યું છે; અને તેથી જ જન્માન્તરોમાં નિષ્પન્ન કરેલા અશુભ કર્મોના અનુબંધોને તોડી નાંખવાનું માનવ-જીવનના પરમ કર્તવ્ય તરીકે ‘શ્રી ઉપદેશપદ’માં જણાવવામાં આવ્યું છે.

આ જ વાતને આધુનિક વિજ્ઞાનના પુરસ્કર્તાઓ હિપ્નોટિઝમની વિદ્યા દ્વારા પુષ્ટિ આપે છે. તેઓ કહે છે કે સામાન્ય રીતે તો માણસનાં બે મન મહત્ત્વનાં છે : એક જાગૃત (Conscious) મન અને બીજું આંતર (Sub-conscious) મન. જાગૃત મનમાં જે વિચાર આવે છે તે થોડો સમય ત્યાં રહીને પછી અર્ધજાગૃત-સુષુપ્ત જેવા-મનમાં ચાલ્યો જાય છે. આ વિચાર ત્યાં જઈને સર્વત્ર વ્યાપી જાય છે. પછી જ્યારે જ્યારે તેને તક મળે છે ત્યારે ત્યારે તે વ્યાપી ગયેલો વિચાર જાગૃત મનમાં આવી જાય છે અને પોતાનું કાર્ય કરતો રહે છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે માટે માનવે કોઈ પણ અશુભ વિચાર ન થઈ જાય તેની ખૂબ કાળજી કરવી જોઈએ. હા, જાગૃત મનનો ઉત્તેજિત વિચાર હજી ભયાનક નથી, પરંતુ પછી આંતર મનમાં એ સર્વત્ર વ્યાપી જાય છે, ત્યાં સ્થિર થઈ જાય છે; અને તેથી ફરી ફરી તેનાં માઠાં ફળો ભોગવવાનું દુર્ભાગ્ય અવસરે સાંપડ્યાં કરે છે, એ બધું ખૂબ જ દુઃખદ છે. આ જ વાતને તેઓ એક સુંદર દષ્ટાંત આપીને સમજાવે છે.

એક કાચનો ગ્લાસ લો. તેનો પોણો ભાગ પાણીથી ભરી દો. પછી તેમાં ખીસાનો એક રૂમાલ એવી રીતે નાખો કે અડધો રૂમાલ ગ્લાસના પાણીમાં પડીને લીંબઈ જાય અને બાકીનો અડધો રૂમાલ પાણીની બહારના ગ્લાસની ધાર ઉપર પડી રહે. હવે એ પાણીની બહાર રહેલા સૂકા રૂમાલ ઉપર સાકરનો એક ગાંગડો મૂકો. શું આ સાકરનો કટકો ઓગળશે ખરો ? ના. સાડું. હવે એ સૂકો રૂમાલ પેલા સાકરના કટકા સાથે જ ગ્લાસના પાણીમાં સરકાવી દો; થોડી વારમાં જ આપણને જોવા મળશે કે પેલો સાકરનો કટકો ઓગળી ગયો છે, અને એની મીઠાશ પાણીના પ્રત્યેક ટીપા સુધી અને રૂમાલના દરેક તંતુ સુધી વ્યાપી ગઈ છે.

હવે આપણે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. અહીં જે સૂકો રૂમાલ છે તે અર્ધજાગૃત મન છે. જે સાકરનો કટકો છે તે વિચાર છે. જ્યાં સુધી વિચાર જાગૃત મનમાં છે ત્યાં સુધી

તે પેલા સાકરના કટકા જેવો છે કે જે યોગીને કયાંય ફેલાતો નથી; પણ જ્યારે એ વિચારરૂપી સાકરનો કટકો આંતર મનમાં ચાલી ગયો ત્યારે એ ત્યાં સર્વત્ર વ્યાપી ગયો. એટલે વિચાર ક્યારેય મરી જતો નથી પણ ઊલટો એ તો આંતર મનમાં સર્વત્ર વ્યાપીને લાંબું જીવન જીવતો હોય છે. જો આ જ વસ્તુસ્થિતિ છે તો કોઈ પણ પ્રાણી ક્યારેય મરી શકતું નથી; ઊલટું પેલા વ્યાપ્ત વિચારને (કે જેને જૈન પરિભાષામાં સંસ્કાર કહેવામાં આવે છે તેને) પોતાની સાથે રાખીને એ કયાંક આગળ વધે છે, માટે અદ્યતન જગતના બુદ્ધિવાદી માનવોએ આત્માના મૃત્યુ જેવી વસ્તુ માનવાનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર કરી દેવો જોઈએ, કેમકે આત્મા અમર છે, અઢળક સંસ્કારોનો એ ખજાનો છે.^૬

‘ધ પાવર વિધિન’ નામના આ પુસ્તકના લેખક એલેક્ઝાંડર કેનન કે જેઓ વિશ્વનો ખૂણેખૂણે ખૂંદી વળ્યા છે, તેઓ આ પુસ્તક લખતાં કહે છે કે મારી બધી વાતનો શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ સાર હોય તો એટલો જ છે કે, આત્માનું મૃત્યુ હોઈ શકતું જ નથી. અહો ! આ વાત જો જગત સમજી જાય તો સમગ્ર વિશ્વ ઉપર ચમત્કારિક પરિવર્તન આવી જાય. લેખક કહે છે કે, પછી તો કોઈ કોઈનું ખૂન નહિ કરે, કોઈ દુઃખનો માર્યો જીવ આત્મહત્યા નહિ કરે;^૭ કેમકે આત્મહત્યા કરવા ઇચ્છતો માણસ પછી સમજી જશે કે આત્મહત્યા કરી લેવાથી જેટલાં દુઃખોનો અંત આવશે તેનાથી ઘણું વધુ દુઃખોનાં ધાડાં ફરી તૂટી પડશે, કેમકે ‘હું અમર છું’, મારે અહીંથી પણ કાંચક જવાનું છે.

લેખક કહે છે કે આજનાં ન્યાયાલયો શું ખરેખર ન્યાય કરે છે ? ના, ના, એક ખૂનીના ખૂનના બદલામાં ન્યાયાધીશ વધુમાં વધુ તો ફાંસીની જ સજા ફટકારશે ને ? પણ તેથી શું થયું ? ખૂની માણસના ખૂનનો જે વિચાર ખૂન કરાવી ગયો તે વિચારને આત્મામાં સંસ્કાર રૂપે વ્યાપી જતો કોઈ રોકી શક્યું ? એ સંસ્કારને કોઈએ દૂર કરી દીધા ? જો એ સંસ્કાર દૂર ન થયા તો ખૂનીનો આત્મા તો મૃત્યુ પામતો જ નથી, એટલે પુનઃ પુનઃ એ સંસ્કારો એની પાસે અનેક વ્યક્તિઓનાં ખૂન કરાવતા જ રહેશે ! તો પછી આ ન્યાયાધીશે તો ન્યાય કર્યો કે અન્યાય ! ફરી ફરીને ખૂનો કરતાં રહેવાની તકને જીવતી રાખીને ખૂનીને ફાંસીના માંચડે ચડાવી દેવો અને તેથી અનેક બીજાં ખૂનો થવા દેવાં એ માનવજાત સામે ભયંકર અન્યાય નથી શું ? હવે તો એવાં ન્યાયાલયોની જરૂર છે, જ્યાં ખૂનીને ફાંસીએ ચડાવવાને બદલે એના આંતર મનમાં વ્યાપી ગયેલા સંસ્કારોને ફાંસી દેવામાં આવે. આ કામ તો ધર્મશુરુઓ-માનસશાસ્ત્રીઓ જ કરી શકશે.^૮

૬. You will never be able to say again that a man can die. Indeed, there is not, and cannot be, any room in the Universe for such an idea as death.

—એજન, પૃ. ૧૭૬

૭. There is no death ! That is the Supreme message which this chapter has for you ! What a profound change would come over the whole world if that lesson were well and truly learned ! Suicide and murder would cease.

—એજન, પૃ. ૧૭૭.

૮. What a lesson the would-be suicide can learn from the fact that we do not, cannot die ! He would then know that suicide, so far from ending his miseries, would plunge him into a dilemma ten thousand times worse than the one from which he

આ વૈજ્ઞાનિકોએ વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની સિદ્ધિ કરી, આત્માનું અમરત્વ જાહેર કર્યું અને વિચારો તથા સંસ્કારોના બળનું કાર્યક્ષેત્ર આપણી સમક્ષ રજૂ કર્યું. જે વાતો સૈદ્ધાન્તિક સ્વરૂપમાં આપણા માટે છે અને જે ચાર જેટલી જ સાદી-સીધી અને સ્પષ્ટ હતી તે વાતો આજના વિશ્વ માટે ‘વહેમ’, ‘જૂઠું’, ‘ધર્માધતા’ વગેરે નામોથી ખતવાતી હતી. આજે પણ હજી તેવું ઘણું ઘણું જોવા-સાંભળવા મળે છે. પણ હવે એ દુનિયાની આવી ઉતાવળી વિચારસરણીમાં મોટું પરિવર્તન કરવું પડે એવી સ્થિતિ ઊભી થઈ છે. જે આ રીતે વિજ્ઞાનની દુનિયામાં સત્યની ખોજ ચાલુ રહે તો કદાચ એમ કહી દેવામાં સાહસ નહિ ગણાય કે એક વખત એવો આવશે કે જ્યારે વૈજ્ઞાનિકો જૈન દર્શનની સત્યદર્શિતાનો હર્ષપૂર્વક સ્વીકાર કરવા પ્રેરાશે.

જે વૈજ્ઞાનિકો એક જ વિષયના મૂળ સુધી પહોંચી જવાનો નિષ્પક્ષ પ્રયત્ન શું કામ કરે છે તે આજે આપણને અનેક ઠેકાણે જોવા મળે છે. વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની સ્મૃતિઓને તાજી કરાવવી અને એ વિષયમાં અનેક શંકા-કુશંકાઓ કરીને તેનાં સમાધાનો મેળવવાં અને અંતે જાહેર કરવું કે પૂર્વજન્મ જેવી વસ્તુ વૈજ્ઞાનિક રીતે સિદ્ધ થાય છે—એ માટે કરાતાં આ બધાં અન્વેષણોની પાછળ કેટકેટલા વૈજ્ઞાનિકો જીવન અર્પતા હશે ! એકલા એલેક્ઝાંડર કેનને જ આ વિષયના ૧૩૮૩ કેસ તપાસી નાખ્યા છે અને પોતાની જાત તપાસને અંતે પૂર્વજન્મની માન્યતાને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું છે. એલેક્ઝાંડર કેનને જે પ્રયોગો આ વિષયમાં કર્યા છે તેમાંનો એક ખૂબ જ રસપ્રદ પ્રયોગ આપણે સંક્ષેપમાં જોઈએ :—

મધ્યમ વયની એક સ્ત્રી ઉપર ઊંડું-છેલ્લામાં છેલ્લી છઠ્ઠી કક્ષાનું-વશીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું. સૌપ્રથમ તે બાઈને ટેબલ ઉપર સુવડાવી દેવામાં આવી અને તેને પુનઃ પુનઃ જણાવવામાં આવ્યું કે હમણાં તમે આજથી બરોબર ૧૦ વર્ષ પૂર્વના ૧૯૨૪ની સાલની ૪ થી ઓગસ્ટના દિવસમાં વર્તમાન છો. તમે હમણાં શું કરી રહ્યા છો ?—ઈત્યાદિ અનેક પ્રશ્નો એ દિવસ અંગે પૂછ્યા. ખૂબ જ સંતોષકારક જવાબો મેળવ્યા બાદ વધુ ૧૦ વર્ષ પૂર્વના-૧૯૧૪ની સાલની ૪ થી ઓગસ્ટના-દિવસ ઉપર એને લઈ જવામાં આવી. અને એ દિવસની તમામ વાતો, જાણે કે પોતે હમણાં જ અનુભવતી હોય એ રીતે, એ બોલી ગઈ. તેણે કહ્યું કે “હમણાં બ્રિટન ઉપર બંધારનો સમય છે, જેના

seeks to escape—a dilemma from which escape would be ten thousand times harder than before.

The murderer, too, pays for his crime a million times more fully than any capital punishment could ever hope to make him do. In fact, so far from punishing the murderer, society is really punishing itself when it resorts to capital punishment, since the loss of physical body, by hanging or by any other method, merely plunges the murderer's mind into the Unconscious where his murderous ideas, like the lump of sugar in our previous analogy, are able to spread into the mental atmosphere of the world. In this way the 'dead' murderer can take possession of other people's bodies during the sleep state, or during period of dissociation and can thus cause more murders and suicides.

—એનન, પૃ. ૧૭૭.

ગગનમાં પહેલા વિશ્વયુદ્ધનાં વાદળો ઘેરાઈ ગયાં છે.” ત્યાર પછી ફરી વધુ ૧૦ વર્ષ પૂર્વની સ્મૃતિ તાજી કરાવી. ત્યાર પછી એક એક વર્ષ પાછળ જતાં જતાં તેના જન્મ સમય પછીના એક જ કલાકની અવસ્થામાં તેને મૂકી. તેણે તે વખતના પોતાના સ્નાનનું વર્ણન કર્યું. અને તે વખતે વેઠવી પડેલી શ્વાસની ગૂંગળામણ કહી. ત્યાર પછી તેને જન્મ સમયની પૂર્વના અડધા કલાકના સમયમાં મૂકી. તે વખતે તે સ્ત્રી એકદમ ચીસો પાડતી બોલી ઊઠી : ‘ઓહ ! મને ખૂબ જ અંધારું લાગે છે અને મને આભુઆભુ કાંઈક ધસી જતા દ્રવનો અવાજ આવે છે. (સંભવ છે કે તે માતાની નસોમાંથી વહેતું લોહીનું પરિભ્રમણ હોય.) આ વર્ણનમાં જ્યાં અડધો કલાક પૂર્ણ થયો કે તરત તે બોલી ઊઠી, ‘ઓહ ! હવે હું બહાર નીકળી ગઈ છું ! ત્યાર પછી તે સ્ત્રીએ તે ઓરડાનું વર્ણન કર્યું. આ બધું વર્ણન પણ તે સ્ત્રીએ તે વખતની પોતાની બાલ્ય વય વખતના અવાજ જેવા અવાજથી જ કરેલું—જાણે કે એક બાળકી જ બોલી રહી હોય તેમ લાગે !

ત્યાર પછી તેને કેટલાંક વધુ વર્ષ પૂર્વે લઈ જવામાં આવી. તે વખતે તે બોલી : ‘અત્યારે હું શુકના ગૃહમાં છું !’ ત્યાંનો સમય પૂછતાં તેણે કહ્યું, ‘અમારે ત્યાં સમય જેવું કશું નથી, પણ તમારી પૃથ્વીના ઘડિયાળના હિસાબે હું સમય કહી શકું.’ ત્યાર બાદ તે સ્ત્રીએ શુકના ગ્રહ ઉપરના પોતાના જીવનની કેટલીક ખૂબ જ રસપ્રદ વાતો કરી. તેણે કહ્યું કે ‘પૃથ્વીની પ્રાણીસૃષ્ટિની જેમ અમે (વેપાર વગેરે) કાર્યો કરતા નથી. અમારે ત્યાં એટલો બધો પ્રચંડ પ્રકાશ પ્રવર્તે છે કે અમારી દૃષ્ટિએ તો પૃથ્વી અંધકારનો જ પ્રદેશ કહેવાય—પછી ભલેને ત્યાં ભરબપોરનો પૂર્ણપ્રકાશ કાં ન હોય !’ ત્યાર બાદ તેણે ત્યાંનાં વૃક્ષોનું વર્ણન કરતાં કહ્યું કે ‘એ વૃક્ષો અમકતી પોલીશ કરેલી ધાતુના જેવા ચમકારા મારી રહ્યાં છે.’ આની સામે જ્યારે હિપ્પોનૉટિસ્ટે વાંધો લીધો ત્યારે તેણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું કે ‘તમે અમારી ગ્રહોની દુનિયાની વાતો ન સમજી શકો એવી અમત્કારભરી છે.’

એક બાઈ ઉપરના વશીકરણથી એલેકઝાન્ડર કેનન એને એના શુકના ગ્રહો ઉપરના જીવનમાં લઈ જાય છે. એ ત્યાંની જે વાતો કરે છે એ બધી વાતો જાણીને જૈન દર્શને કરેલું દેવલોકનું વર્ણન સહેજે યાદ આવી જાય છે. જૈન દર્શનની દૃષ્ટિએ ફક્ત અઢી દ્વીપમાં જ કાળ છે; દેવલોકમાં કાળ જેવું કશું નથી. ત્યાંનાં દીર્ઘ આયુષ્યોને જે કાળથી વર્ણવવામાં આવ્યાં તે અહીંના જ કાળથી કહ્યા છે, એવું સ્પષ્ટ કથન જૈન દર્શનમાં મળે છે. વળી, દેવલોકમાં રત્નોના પ્રકાશની વાતો અને અદ્ભુત વૈકિય વૃક્ષોની વાતો પણ શુ ઉપરની વાતોને મળતી નથી આવતી ? આગળ વધતાં એલેકઝાન્ડર કેનન કહે છે કે, ‘મારી તપાસમાં જેઓ પોતાના પૂર્વજન્મમાં ગ્રહો ઉપરનું જીવન પણ જીવતા સાંભળ્યા તે બધાએ પોતાનું આયુષ્ય સો વર્ષથી વધુ કહ્યું છે અને ૪-૪ હજાર વર્ષનાં આયુષ્ય પણ કહ્યાં છે.’

આ વાત પણ જૈન દર્શનમાં કહેલા દેવોના સુદીર્ઘ આયુની ખૂબ જ નજદીકમાં ન કહી શકાય શું ?

ત્યાર પછી એ બાઈને શુકના ગ્રહની પણ પૂર્વના જન્મની અવસ્થામાં લઈ જવામાં આવી. ત્યાં તેણે કહ્યું કે, ‘અત્યારે હું રોમ દેશમાં કોઈને ત્યાં ગુલામડી તરીકે છું. અને

મારા ગુલામ તરીકેના જીવનનો આ અંત સમય છે. આટલું બોલીને જ એ સ્ત્રીનું મોં એકદમ ફિસ્કું પડી ગયું. તે ભયથી કંપવા લાગી અને પછી બોલી, ‘મને અત્યારે પગમાં લોખંડની બેડીઓ સાથે પાણીમાં ઉતારી દીધી છે. અને ભયંકર જળચળ પશુઓ મારી ચોમેર ફરી વળ્યાં છે. ઓહ! હમણાં જ મને ફાંડી ખાશે.’

લેખક કહે છે કે એ વર્ણન વખતની તેના મુખ ઉપરની વેદનાઓ સાથે જ અસહ્ય જણાતી હતી. ખેર. એ પછી એને થોડાં વર્ષ પૂર્વની ગુલામડી તરીકેના જીવનની અવસ્થામાં લઈ જવામાં આવી, જ્યાં તેણીએ પોતાની કારાવાસની કઠુણ અવસ્થાનું વર્ણન કર્યું. તેણે રોમ દેશના અનેક એવા રીત-રિવાજો જણાવ્યા જેનો લેખકને પણ ખ્યાલ ન હતો; જેમ કે તેણીએ કહ્યું કે, ‘અમારે ત્યાં પુરુષોના બહેર કાર્યક્રમો સંધ્યાના સમયે યોજાય છે, જ્યારે સ્ત્રીઓની સભાઓ વગેરે બપોરના સમયે જ યોજવાનો રિવાજ છે; અમે લોકો સ્નાન કરતા નથી, માત્ર તેલની માલીશ કરાવીએ છીએ ઇત્યાદિ.’

વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની વાતો, દેવલોકની વાતો, સંસ્કાર શું કામ કરે છે અને એનું કેટલું પ્રયંત સામર્થ્ય છે વગેરે બાબતો આજના પ્રયોજકો વૈજ્ઞાનિક રીતે જણાવે છે તેનાથી હેરત પામવાની જરૂર નથી. આવી બધી વાતોથી જૈન દર્શનનાં સચોટ વિધાનો પ્રત્યે સવિશેષ આદર ઉત્પન્ન થાય છે. એલેક્ઝાન્ડર કેનન કહે છે કે એમણે જેમની ઉપર આ પ્રયોગો કર્યા તેમાંના લગભગ બધાએ એ વાતો એકસરખી રીતે જણાવી છે કે, (૧) અમે એક જીવન કરતાં વધુ જીવન જીવીએ છીએ, (૨) એક ગ્રહ કરતાં વધુ ગ્રહો ઉપર જીવન જીવીએ છીએ, (૩) વર્તમાન જીવનની અને ભૂતપૂર્વ જીવનોની અગણિત સ્મૃતિઓ અમને થાય છે.

લેખક કહે છે કે એમના પ્રયોગોમાં ઘણા બધા આત્માઓ બુધના અને શુક્રના ગ્રહો ઉપર જઈ આવેલા સાંભળવા મળ્યા છે. ખેર. પૂર્વજન્મમાં જરાય શ્રદ્ધા ન ધરાવતા એક લેખક વશીકરણવિદ્યાથી એ વિષયમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરાવતા થઈ જાય અને જગતની સમક્ષ એ વાતની ભેરશોરથી રજૂઆત કરે એ ખૂબ જ આનંદ ઉપજાવે એવી બીના છે.

બીજા પણ મોરી બર્નસ્ટેઈન નામના એક હિપ્નોટિસ્ટે એલેક્ઝાન્ડર કેનનની વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ તાજી કરાવતો પ્રયોગ વાંચ્યો અને તેણે પણ કંઈ એવી મજબૂત મનની વ્યક્તિ મળે તો તેની ઉપર પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ કરાવાય તેવું ઊંડું વશીકરણ કરવાનું નક્કી કર્યું. આ જ ગાળામાં એણે ભારતની શાન્તિદેવી નામની એક સ્ત્રી થયેલા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનની વાતો જાણી. એટલે એણે પણ આ વિષયમાં કાંઈક જાણવાનો નિર્ણય કર્યો. ટૂંક સમયમાં જ એણે રૂથ સાયમન્સ (Ruth Simmons) નામની એક સ્ત્રી ઉપર વશીકરણવિદ્યાનો પ્રયોગ કર્યો. ૨૯ મી નવેમ્બર ૧૯૫૨ના દિવસે આ પ્રયોગ શરૂ કર્યો. અને આવી બેઠકો (Sittings) પાંચ વખત મળી. પાંચેય બેઠકો દરમિયાન થયેલી પ્રશ્નોત્તરીનું ટેપ-રેકોર્ડીંગ કરવામાં આવ્યું. અતિ અદ્ભુત વાતો જાણવામાં આવી. આ બાઈનો જન્મ ૧૯૨૩માં અમેરિકાના આયોવા રાજ્યમાં થયો હતો. પ્રયોગ વખતે તે એક વીમાએજન્ટની પત્ની હતી. એણે ૧૪૬ વર્ષ પૂર્વનું આયર્લેન્ડનું જીવન ખૂબ વિસ્તારથી જણાવ્યું. જે સ્ત્રી વર્તમાન જીવનમાં ‘રૂથ સાયમન્સ’ તરીકે હતી તેને ‘બ્રાઈડે

મફી' તરીકે જોવા અને સાંભળવા મળી. સંમોહનાવસ્થામાં એ સ્ત્રીએ કહ્યું કે, “એનું નામ ‘બ્રાઇડે મફી’ હતું. એના પિતાનું નામ ડંકન મફી હતું. તેઓ બેરિસ્ટર હતા. એ સ્ત્રી મિસ સ્ટ્રેનની શાળામાં લખતી હતી. એના પતિનું નામ બ્રિયન મેકાર્થી હતું. એ બેરિસ્ટરનો પુત્ર હતો, તેમ જ પોતે પણ બેરિસ્ટર હતા. એ સેન્ટ ટેરેસાના દેવળમાં જતી. ત્યાંના પાદરીનું નામ ફ્રાંસિસ જોન હતું. એ પોતે પ્રોટેસ્ટન્ટ હતી, પણ એનો પતિ કેથોલિક હતો. ૬૬ વર્ષની વયે દાદર ઉપરથી પડી જવાથી તેનું મૃત્યુ થયું હતું. તે દિવસે રવિવાર હતો. એણે એમ પણ જણાવ્યું કે, ફ્રાંસિસ જોનના કહેવા પ્રમાણે, એનો આત્મા કોઈ વિશુદ્ધ સ્થળે જવાનો હતો, પણ હકીકતમાં તેમ બન્યું ન હતું. છેવટે ઈ. સ. ૧૯૨૩માં આયોવામાં તેનો જન્મ થયો.’

આ સ્ત્રી આયરિશ ભાષાનું લેશ પણ જ્ઞાન ધરાવતી ન હોવા છતાં તેણે સંમોહનાવસ્થામાં આયરિશ ભાષામાં જ સઘળી વાતચીત કરી હતી.

લોકોએ એ વખતે આશંકા પણ કરી હતી કે કદાચ ‘બ્રાઇડે મફી’ નામનું કોઈ પુસ્તક લખાયું હશે, જે આ રૂથ સાયમન્સે વાંચ્યું હોય અને તેથી તેવી બધી વાતો કરતી હોય. પરંતુ તપાસ કરતાં જણાયું કે એવું કોઈ પુસ્તક લખાયું જ ન હતું. વળી, તે બાઈ કદી આયલેન્ડ ગઈ ન હતી, છતાં તેણે ત્યાંની કેટલા ઓરડા? રસોડું કયાં? ઘર-સામે વૃક્ષો કયાં?—વગેરે પુસ્તકમાંથી ન સંભવે તેની ઝીણવટભરી વાતો પણ કહી હતી. બ્રિટીશ ઈનફર્મેશન સમિતિએ પણ એ વાતોને પુષ્ટિ આપી. સ્ત્રીના આ નામ ઉપરથી જ મોરી બર્નસ્ટેઈને પોતાના એ વિષયના પુસ્તકનું નામ ‘ધ સર્ચ ફોર બ્રાઇડે મફી’ રાખ્યું છે. એ પુસ્તકમાં પાંચે રેકૉર્ડ-રેકૉર્ડીંગનું અવતરણ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી લેખકે એ પાંચે રેકૉર્ડો સારા સારા બુદ્ધિશાળી માણસોને, વૈજ્ઞાનિકો વગેરેને સંભળાવી હતી અને તેમના અંગત અભિપ્રાયો માંગ્યા હતા. એ બધી વાત લેખકે પોતાના તે પુસ્તકમાં જણાવી છે.

વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની સિદ્ધિ થવી એ સાથે જ પશ્ચિમના વિદ્વાનોને વિચાર કરતાં કરી મૂકે એવી બાબત છે, કેમકે બાઈબલમાં પૂર્વજન્મની માન્યતાનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું નથી. આથી એ વાત તદ્દન સહજ છે કે આવી કોઈ સિદ્ધિ થાય તો તેની સામે બહુ મોટો ઊઠાપોહ થાય; ભારે મોટો વિરોધ પણ બળે. શ્રી મોરી બર્નસ્ટેઈને પણ આ બધી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. તેમની સામે પણ ઘણા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા હતા. એક માણસે તો તેમને પૂછ્યું પણ હતું કે જો આ રીતે વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની સિદ્ધિ થઈ જતી હોય તો બીજા ઘણા એ વિદ્યાના નિષ્ણાતો છે, તેઓ કેમ આ વિષયમાં કશું જ કહેતા નથી? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં તે પુસ્તકમાં મોરી બર્નસ્ટેઈને કહે છે કે આ વિષયમાં હું કાંઈ એકલો-અટૂલો નથી; મારી સાથે એલેક્ઝાંડર કેનન છે, જેઓ એક વખત આ વાતોને સ્વપ્નની વાતો માનતા હતા. એટલું જ નહિ, બીજા પણ કેટલાક વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાના અન્વેષણોથી પૂર્વજન્મના અસ્તિત્વની બાબતમાં વિધેયાત્મક નિર્ણય લીધો છે અને તેમણે પોતાની વાતોને પ્રકાશમાં મૂકી પણ

છે; પરંતુ તેનો જોઈએ તેટલો બહોળો પ્રચાર જ થયો નથી.૯

મોરી બર્નસ્ટેઈન આગળ વધતાં કહે છે કે એક વ્યક્તિએ પૂર્વજન્મની માન્યતાની તરફેણમાં મહાન સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હોવા છતાં તેણે તે વિષયમાં કશી બહેરાત ન કરતાં મૌન રહેવાનું જ પસંદ કર્યું. તેને જ્યારે તેના મૌનનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે, ‘આ બધા અનુભવોને હું મારા ખૂબ જ અંગત અનુભવ તરીકે છુપાવી રાખું છું, કેમકે મને પહેલેથી જ ખ્યાલ છે કે આવી વાતો ઉપર વિશ્વના માનવો શું ટીકા-ટિપ્પણી કરશે?’ ૧૦

પશ્ચિમના દેશોમાં આત્માની અમરતાનાં ગીત ગાવાનું કેટલું બધું મુશ્કેલ છે! આમ હોવા છતાં એ અંગેનો ઊઠાપોઠ કરીને બહેરમાં માથું ઊંચકનારાઓ પણ ત્યાં છે. તેઓને કેવી હિંમતથી કામ લેવું પડતું હશે!

કિપલિંગ નામના વૈજ્ઞાનિકે તો મોરી બર્નસ્ટેઈનને કહ્યું હતું કે મને તો ખૂબ દિલ-ગીરી થાય છે કે સમાજ તમારા આ વિચારોને જુદી રીતે રજૂ કરશે કે તેમાં કાપકૂપ કરી નાંખશે. જેઓ વિરોધી છે તેઓ તો આ બધી વાતને ઊંધી ચીતરીને જ રજૂ કરશે; કેમકે છેવટે તો પશ્ચિમના લોકો આશાસ્પદ જીવન કરતાં ભયાનક મૃત્યુને જ વધુ વિચારે છે અને વળગી રહે છે. એટલે આ લોકો આવી વાતોને કદાર ‘વહેમ’ કહીને હસી પણ નાંખે. ૧૧

અહીં એક એવો પણ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થઈ શકે છે કે જો આ રીતે દરેક જીવનો પૂર્વજન્મ હોય જ, અને ત્યાં તેણે ઘણું ઘણું અનુભવ્યું પણ હોય, તો દરેક જીવને શા માટે પોતાના ભૂતપૂર્વ અનુભવોની સ્મૃતિ નથી થઈ આવતી? આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં જૈન દાર્શનિકો તો કહે છે કે એવી જાતનું મતિજ્ઞાનાવરણીય નામનું કર્મ છે, જેના રજકણો આત્મા ઉપર વધુ પ્રમાણમાં ચોંટી ગયેલ હોય ત્યારે ભૂતપૂર્વ અનુભવોની સ્મૃતિ થઈ શકે નહિ;

૯. Nor does this man stand alone. There are indeed a number of scientists whose experiments have led them to same conclusion. The first of the answer, then, is that some specialists do know about this other dimension and have been publicizing their findings. For some reason however, their reports have never been circulated as extensively as they might have been.

—ધ સર્ચ ફોર બ્રાઇડ મર્ફી (The Search for Briday Murfi), પૃ. ૨૧૧

૧૦. One young person explaining her silence after she discovered evidence of rebirth, summerized her position with these words: "All this experience I kept to myself as a profound secret, for, young as I was, I realised what judgement the world would pass upon the narrator of such a story.

—એજન, પૃ. ૨૧૧

૧૧. Kipling too had given some thought to this same problem: I saw with sorrow that men would mutilate and grable the story, that rival creeds would turn it upside down till, at last, the Western world, which clings to the dread of death more closely then the hope of life, would set it aside as an intersting superstion.

—એજન, પૃ. ૨૧૨ (‘ફાઇનેસ્ટ સ્ટોરી ઇન ધ વર્લ્ડ’ પુસ્તકમાંથી ઉદ્ધૃત)

એવું કોઈ નિમિત્ત-દર્શન વગેરે—થાય તો જ આ કાર્મિક અણુઓ ઊપડી જાય અને આત્માને ભૂતપૂર્વ અનુભવની સ્મૃતિ થઈ આવે. વળી, પૂર્વજન્મની સ્મૃતિની તો શી વાત કરવી? આપણી વિસ્મરણ-શક્તિ એટલી બધી તીવ્ર છે કે આ જન્મના પણ બાલ્યકાળના અનુભવોની સ્મૃતિ ઘણાને થતી નથી! ખેર. આ તો દાર્શનિક દૃષ્ટિએ સમાધાન મેળવ્યું; પણ અર્વાચીન જગતનો એક વિદ્યાર્થી તો કહે છે કે ‘કદાચ આપણે આપણા ભૂતકાળ જરૂર જાણી શકીએ, પરંતુ ખાસ કરીને પશ્ચિમના આપણા દેશોની અધ્યયનપદ્ધતિ અને ઘડતર જ એવાં છે કે એણે આપણા મગજને ઘોઈ જ નાખ્યાં છે, અને આપણી વિશિષ્ટ સ્મરણ-શક્તિનો વિનાશ કરી નાખ્યો છે!’^{૧૨}

ખેશક, કોઈને પણ ભૂતપૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થઈ શકતું નથી એમ તો ન જ કહી શકાય. હવે તો શાન્તિદેવી, નેકાદી વગેરેના જાતિસ્મરણની વાતો ચોમેર ફેલાઈ ગઈ છે. અને જેમને આવાં જાતિસ્મરણો વગેરે નથી થયાં અને તેથી ભૂતપૂર્વ જન્મોની સ્મૃતિ નથી થઈ તેઓ પણ પોતાના જીવનમાં જે કોઈ લાગણીઓ ધરાવે છે, તેમનામાં જ્યારે ક્યારે પણ કેટલાક ભાવાવેશ આવી જાય છે, તેમનામાં જે શક્તિઓ કામ કરી રહી છે, જુદા જુદા વિષયમાં તેઓ જે સુરુચિ અને અરુચિ ધરાવે છે—એ બધાંયની પાછળ આંતર-મનમાં પડેલા ભૂતપૂર્વ જન્મોના સંસ્કારો જ કામ કરે છે ને? એટલે, બીજી રીતે તો દરેક આત્મા પોતાના વર્તમાન જીવનની સાથે ભૂતપૂર્વ જીવનોની કડી લગાડીને જ રહેલો છે, એમ માનવું જોઈ શે. અને તેથી જ સારા માણસો ભૂતપૂર્વ ભૂલોની પુનરાવૃત્તિ કરતાં અટકે છે; જ્યારે દુર્જનો એવી ભૂલોને પુનઃ પુનઃ કરતા જોવા મળે છે. આ બધાની પાછળ પૂર્વજન્મનો સંબંધ કામ કરતો હોવાનું માન્યા વિના છૂટકો જ નથી.^{૧૩}

પૂર્વજન્મની વાતો કહેતા માણસો પોતાની તરફેણમાં કહે છે કે માતાપિતાના સંસ્કારો જ બાળકના વારસામાં આવે છે એ વાત લગભગ વજૂદ વિનાની છે. એવું જ લગભગ સર્વત્ર જોવા મળે છે કે જે મા-આપમાં નથી હોતું તે બાળકમાં હોય છે : આપ કોંઈ હોય અને બાળક ક્ષમાશીલ હોય; આપ ઉદાર હોય અને બાળક કૃપણ હોય. હવે જો બાળકને એના સંસ્કાર વારસામાંથી નથી મળ્યા તો ક્યાંથી આવ્યા? આનો ઉત્તર પૂર્વજન્મની માન્યતાથી જ મળી શકે છે. બાળકનો આત્મા જન્માન્તરના સંસ્કારોને લઈને અહીં આવેલ છે માટે જ આમ બને છે. પણ આ વિધાન સામે એક પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે, ‘ભલે તેમ હોય, પણ જ્યાં પિતા-પુત્રના સંસ્કાર તદ્દન સમાન છે ત્યાં તો પુનર્જન્મની વાતને સમર્થન નથી જ મળતું ને? કેમકે ત્યાં તો સ્પષ્ટ રીતે કહી શકાય તેમ છે કે પિતાના લોહીના સંસ્કાર જ બાળકમાં ઊતરી ગયા છે.’

૧૨. To the theory of another student who contends that perhaps we might remember something of our past but that our training and conditioning, particularly in the Western world, has ‘washed our brains’ obliterating these memories.

—એજન, પૃ. ૨૧૨.

૧૩.Although we do not remember specific incidents of previous life-episodes, we still carry over impressions, tendencies, capacities, and dispositions—subconscious checks and balances—which restrain us from repeating past mistakes and guide us in the eternal process of evolution.

—એજન, પૃ. ૨૧૩.

આ વાતનું સમાધાન આપતાં ડૉ. જ્હોન મેક ટેગાર્ટ પોતાના ‘હ્યુમન ઇમ્મોર્ટાલીટી એન્ડ પ્રીએક્ઝીસ્ટન્સ’ નામના પુસ્તકમાં કહે છે કે આ વાત પણ ખરોખર નથી. જે બાળકનો આત્મા પોતાના ભાવી પિતાના સંસ્કાર જેવા જ સંસ્કાર ધરાવતો હોય તે આત્મા તે જ પિતાને ત્યાં જન્મ પામે છે, ત્યારે આવું બને છે. એટલે હવે એમ તો ન જ કહી શકાય કે પિતાના સંસ્કાર બાળકમાં ઊતર્યા. આગળ વધતાં, લેખક એક દષ્ટાન્ત આપીને પોતાની વાત સમજાવતાં કહે છે કે અમુક માથા ઉપર અમુક હેટ ખરોખર ફિટ બેસી ગઈ તેથી એમ નથી કહેવાતું કે માથાની જે ગોળાઈ હતી તે હેટમાં ઊતરી ગઈ, માટે માથામાં હેટ ‘ફિટ’ બેસી ગઈ; બલ્કે અહીં એમ જ કહેવાય છે કે જેવી ગોળાઈ માથાની હતી તેવી જ ગોળાઈ જે હેટની હતી તે બેચ એક સ્થાને ભેગાં થઈ ગયાં. ૧૪ આ જ વાતને ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટના શબ્દોમાં કહીએ તો એમ કહી શકાય કે જે લોહી-માંસમાંથી બને છે તે લોહી-માંસ છે, જે આત્મામાંથી આવે છે તે આત્મા જ છે.

બ્રાઇડે મક્કીના પુનર્જન્મની પાંચ ટેઈપ-રેકૉર્ડો સાંભળનારામાંથી ઘણાઓએ એ પ્રશ્ન કર્યો છે કે શું એ રીતે અમારા પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ પણ તાજી કરાવી શકાય ખરી? આનો ઉત્તર આપતાં શ્રી મોરી બર્નસ્ટેઈન કહે છે કે ના; આજે તો નહીં, કેમકે જેની તેવી સ્મૃતિ તાજી કરાવવાની છે તેનું મનોબળ અસાધારણ રીતે મજબૂત હોવું જરૂરી છે. રૂથ સાયમન્સ જેવું દૃઢ મનોબળ બહુ જ વિરલ વ્યક્તિમાં મળી શકે.

વશીકરણવિદ્યાથી પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ તાજી કરાવવાના પ્રયોગથી જૈન દર્શનને માન્ય એવું એક વિધાન સિદ્ધ થાય છે કે એક જ આત્માની સ્ત્રી કે પુરુષ વગેરે તરીકેની જાતિ સદા અવસ્થિત રહેતી નથી, પરંતુ બદલાઈ પણ જાય છે. આ વાતને આ પ્રયોગોના બધા જાણકારોએ સમર્થન આપ્યું છે. શ્રી એડગર કેસીએ પણ આજ વાત કહી છે. ૧૫ અસ્તુ.

વશીકરણવિદ્યાના પ્રયોગોથી આત્માનું અમરત્વ, પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મ, દેવલોક, સંસ્કારોનું પ્રચંડ બળ, જાતિનું પરિવર્તન વગેરે અનેક બાબતો સિદ્ધ થઈ જાય છે. આ વિષયનો ઊહાપોહ કરતા ઘણા ગ્રંથો લખાયા છે; જેવા કે ડૉ. આર. સી. જ્હોનસનનું ‘ધ ઇમ્પ્રીઝનડ સ્પેલેન્ડર’; રાલ્ફ શીલ્ડેનું ‘પ્રોબ્લેમ ઓફ રીબર્થ’; જુના સરમિનરાનું

૧૪. The man whose nature has certain characteristics when he was about to be reborn, would be reborn in a body descended from ancestors of a similar character. It would be the character of his ancestors and its similarity to his character which would determine the fact that he was reborn in that particular body rather than in another. The shape of the head does not determine the shape of the hat, but it does determine the selection of this particular hat for this particular head.

—એજન, પૃ. ૨૧૪.

(ડા. જ્હોન મેક ટેગાર્ટે ‘હ્યુમન ઇમ્મોર્ટાલીટી ઓફ પ્રીએક્ઝીસ્ટન્સ’ પુસ્તકમાંથી ઉદ્ધૃત)

૧૫. These findings, incidentally, are supported by the readings of Edgar Cayce, who maintained that race, nationality or sex might alter from one life experience to the next.

—એજન, પૃ. ૨૧૫.

‘મેની મેન્શન્સ’; થોમસ સુગરનું, ‘ધેર ઇઝ એ રિવર’; ઇવા માટીનનું ‘રીંગ ઓફ રીટર્ન’ વગેરે.

૩૪ સાયમન્સના આયર્વેન્ડના ભૂતપૂર્વ જીવનની વાતો સાંભળીને એક પત્રકારે તપાસ કરાવી. એ વાત જાણીને સાનંદાશ્ચર્ય થશે કે જ્યારે એ તપાસ કરવામાં આવી ત્યારે ઘણા પ્રયત્નો બાદ ઘણી ઘણી વાતોનો સંવાદ પ્રાપ્ત થયો. આ અંગે જેમને વિસ્તારથી જાણવું હોય તેમણે આ લેખકનું ‘ધ સર્ચ ફોર પ્રાઇડે મર્ફી’ પુસ્તક જોઈ લેવું.

આપણે તો અહીં એટલું જ જણાવવું છે કે પાશ્ચાત્ય સંસ્કારોને ગળથૂથીમાં જ પામેલા કેટલાક માણસો આ રીતે આત્મા અને તેના પુનર્જન્મની માન્યતાની વાતોના ખૂબ ઊંડાણ સુધી પહોંચી જાય અને તે પછી પરિશ્રમ વેઠીને મોટાં પુસ્તક પ્રગટ કરે અને તેમાં જૈન દર્શનને ખૂબ જ અનુકૂળ વાતો જોવા મળે ત્યારે હૈયું આનંદથી છલકાઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે.

વશીકરણવિદ્યાના પ્રયોગથી જો આત્માનું અમરત્વ સિદ્ધ થતું હોય, તો એ અમર આત્માના લાવીની જ ચિંતા કરવાનું ઉચિત નથી શું? જો વર્તમાન જીવનના સુખદુઃખના મૂળમાં જન્માંતરના સંસ્કારો કર્મ દ્વારા કામ કરતા સિદ્ધ થતા હોય તો લાવી જન્મોના સૌંદર્ય માટે વર્તમાન જીવનને સુંદર સંસ્કારોથી સભર બનાવવાનું અનિવાર્ય નથી શું?

અને છેલ્લી વાત. અગમનિગમની આવી વાતો કહી જનારા સર્વજ્ઞ ભગવંતોની તમામ વાતોમાં અપ્રતિહત શ્રદ્ધા મૂકી દેવામાં હવે આપણે પળભરનોય વિલંબ કરીશું ખરા? એ શ્રદ્ધાને અનુરૂપ જીવન બનાવવામાં લેશ પણ ઉદાસીનતા દાખવીશું ખરા? અગમ વસ્તુને જાણ્યાનો સાર જીવનને ઉચ્ચમાર્ગી અને વિશુદ્ધ બનાવવાનો નિશ્ચય અને પુરુષાર્થ કરવો એ જ છે.

